

**FEDERALNO MINISTARSTVO OBRAZOVANJA I NAUKE
SEKTOR ZA VISOKO OBRAZOVANJE, NAUKU I TEHNOLOGIJE**

The background of the central section is a photograph of the European Union flag, featuring a blue field with twelve gold stars arranged in a circle. The flag is shown waving, with some folds and shadows, giving it a dynamic appearance.

**INFORMACIJA
O PROVEDBI BOLONJSKOG PROCESA
U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE**

MOSTAR, juli 2009. godine

SADRŽAJ

U V O D	1
1. BOLONJSKI PROCES I BOSNA I HERCEGOVINA	2
2. PRAVNE PRETPOSTAVKE ZA IMPLEMENTACIJU BOLONJSKOG PROCESA U BOSNI I HERCEGOVINI S POSEBNIM OSVRTOM NA FEDERACIJU BOSNE I HERCEGOVINE	4
2.1. Kanton Sarajevo.....	6
2.2. Tuzlanski kanton	7
2.3. Zeničko-dobojski kanton.....	8
2.4. Hercegovačko-neretvanski kanton	9
2.5. Srednjobosanski kanton.....	10
2.6. Unsko - sanski kanton	10
3. BOLONJSKI PROCES, JAVNE VISOKOŠKOLSKE USTANOVE I STUDENTI U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	11
3.1. Statistički podaci o broju javnih visokoškolskih ustanova i studenata u Federaciji Bosne i Hercegovine	11
3.2 Primjena Bolonjskog procesa na javnim univerzitetima u Federaciji BiH (integracija univerziteta, modeli studija, ECTS, dodatak diplomi, osiguranje kvaliteta, priznavanje i mobilnost).....	13
3.3. Zapošljavanje	16
4. VJERSKE I PRIVATNE VISOKOŠKOLSKE USTANOVE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE U SVJETLU IMPLEMENTACIJE BOLONJSKOG PROCESA	18
R E Z I M E	22
PREPORUKE	23
PREGLED KORIŠTENIH IZVORA PODATAKA	24

Programom rada Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke za 2009. godinu, u okviru tačke IV. Informativno-analitička djelatnost, planirana je izrada Informacije o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji Bosne i Hercegovine. Nosilac aktivnosti na pripremi Informacije je bio Sektor za visoko obrazovanje, nauku i tehnologije.

U toku mjeseca maja i juna upućeni su dopisi svim kantonalnim ministarstvima obrazovanja i nauke kao i javnim univerzitetima na području Federacije Bosne i Hercegovine, kojima su zatražene informacije o:

- stanju i dinamici usvajanja propisa u oblasti visokog obrazovanja na području kantona te njihovoj usklađenosti sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, te

- stepenu i dinamici implementacije Bolonjskog procesa na visokoškolskim ustanovama (uključujući integraciju univerziteta propisanu Okvirnim zakonom, uspostavu evropskog sistema prenosa bodova - ECTS, organizaciju sistema visokog obrazovanja u tri ciklusa–dodiplomski/postdiplomski/doktorski, promovisanje mobilnosti studenata i nastavnog osoblja, primjenu sistema osiguranja kvaliteta itd.).

Na osnovu prikupljenih podataka, urađen je ovaj informatičko-analitički materijal koji daje pregled trenutnog stanja i primjene principa Bolonjskog procesa na javnim univerzitetima u Federaciji BiH. Informacija, također, ima za cilj ukazati na različite aspekte problema u implementaciji Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini i ponuditi modalitete za njihovo prevazilaženje.

U V O D

Ideja o reformi visokog obrazovanja začeta u Bolonji (19. juna 1999. godine) razvila se u jedinstven međunarodni proces od iznimne važnosti za budućnost visokog obrazovanja u Evropi. U periodu koji je uslijedio nakon toga, svijest o važnosti Bolonjskog procesa i realnoj potrebi za zajedničkim Evropskim prostorom visokog obrazovanja proširila se na cijelu Evropu, i to ne samo na državnom nivou (nivou vlada) već, zahvaljujući prije svega akademskoj zajednici, i na nivo visokoškolskih institucija. Prihvatanje standarda i pristupanje Bolonjskom procesu do danas je potpisalo 46 zemalja, uključujući i Bosnu i Hercegovinu.

Bolonjski proces, između ostalog, ima za cilj dostići odgovarajuće standarde u strukturi visokoškolskih diploma i osigurati da diploma stečena u jednoj evropskoj zemlji ima svoje značenje u nekoj drugoj zemlji, te kao takav predstavlja potvrdu vrijednosti studenta koji je posjeduje. Nadalje, Bolonjski proces treba da organizuje preustroj sistema visokog obrazovanja na način da on bude razumljiv i vjerodostojan. Ovaj zadatak nije jednostavan, prvenstveno zbog kompleksnosti različitih državnih i visokoškolskih sistema te nastojanja da se u procesu njihovog usklađivanja zadrži evropska različitost i tradicija.

Reforma visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini ima za cilj dostizanje intenziteta i nivoa razvoja institucija prije svega iz okruženja, a potom šire. Također, reformski procesi trebaju poboljšati razumijevanje i atraktivnost domaćih visokoškolskih ustanova i sistema, podstaći mobilnost studenata i nastavnika te doprinijeti da se osposobe studenti da zauzmu svoje mjesto kao građani i zaposlenici u svijetu 21. vijeka.

Uključivanje bosanskohercegovačkih institucija u evropsko akademsko područje visokog obrazovanja je zadatak koji je postavljen pred sve ključne subjekte koji participiraju u procesu reforme: predstavnike vlada, univerziteta, nastavnike, istraživače i studente.

1. BOLONJSKI PROCES I BOSNA I HERCEGOVINA

Bolonjski proces je naziv za reformu visokog obrazovanja u Evropi kojoj je osnovni cilj stvaranje jedinstvenog Evropskog prostora visokog obrazovanja do 2010. godine. Naziv „Bolonjski proces“ dolazi od Bolonjske deklaracije koju su 19. juna 1999. godine potpisali ministri zaduženi za visoko obrazovanje iz 29 evropskih država.

Svake dvije godine održavaju se sastanci ministara odgovornih za oblast visokog obrazovanja kako bi se pratio napredak u provedbi Bolonjskog procesa i dogovorili prioritete za naredni period. Konferencije ministara do sada su održane u Pragu (2001), Berlinu (2003), Bergenu (2005), Londonu (2007) i Leuvainu i Louvainu (2009). Do danas je Bolonjskom procesu pristupilo i Bolonjsku deklaraciju potpisalo 46 zemalja ¹.

Članice Bolonjskog procesa mogu biti samo potpisnice Evropske konvencije o kulturi Vijeća Evrope, kako je to sadržano u Berlinskom komuniqueu (2003):

„Države strane u Evropskoj konvenciji o kulturi će se kvalifikovati za članstvo u Evropskom prostoru visokog obrazovanja pod uslovom da istovremeno izjave svoju spremnost da slijede i primijene ciljeve Bolonjskog procesa u vlastitim sistemima visokoškolskog obrazovanja.“

Bosna i Hercegovina je pristupila Bolonjskom procesu u Berlinu, 19. septembra 2003. godine². Pristupanjem Procesu, Bosna i Hercegovina se obavezala da će, poput ostalih država-članica, raditi na ispunjavanju sljedećih ciljeva Bolonjskog procesa:

1. Prihvatanje sistema lako prepoznatljivih i usporedivih stepena, među ostalim uvođenjem dodatka diplomi (*Diploma Supplement*), kako bi se promovisalo zapošljavanje evropskih građana i međunarodna konkurentnost evropskog sistema visokog obrazovanja;
2. Prihvatanje sistema zasnovanog na dva, odnosno tri, osnovna ciklusa³;
3. Uvođenje bodovnog sistema, poput ECTS-a (Evropski kreditni transfer i akumulacijski sistem), kao prikladnog sredstva kako za sticanje i

¹ U Bolonji je 30 zemalja: Austrija, Belgija, Bugarska, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Grčka, Mađarska, Irska, Island, Italija, Latvija, Lihtenštajn, Litvanija, Luksemburg, Malta, Nizozemska, Norveška, Njemačka, Poljska, Portugal, Rumunija, Slovačka Republika, Slovenija, Španija, Švedska, Švicarska i Ujedinjeno Kraljevstvo; u Pragu još 3 zemlje: Hrvatska, Kipar i Turska; u Berlinu još 7 zemalja: Albanija, Andora, Bosna i Hercegovina, Sveta Stolica, Rusija, Srbija (i Crna Gora) i Makedonija; u Bergenu još 5 zemalja: Armenija, Azerbejdžan, Gruzija, Moldavija i Ukrajina; i u Londonu Crna Gora.

² Delagaciju Bosne i Hercegovine je predvodio Safet Halilović, ministar civilnih poslova BiH, a u delegaciji su bili i entitetski ministri obrazovanja Zijad Pašić (FBiH) i Gojko Savanović (RS).

³ Izvorni ciklusi su bili dodiplomski i postdiplomski, pod kojim su se podrazumijevali magistarski studij i doktorati; naknadno je dodan treći ciklus -doktorski studij.

- vrednovanje visokoobrazovnih kvalifikacija tako i za promovisanje razmjene studenata;
4. Promovisanje mobilnosti prevladavanjem zapreka slobodnom kretanju, koje ima za cilj studentima dati priliku za učenje, omogućiti im pristup studiju i relevantnim službama, nastavnicima, istraživačima i administrativnom osoblju, te priznati i valorizirati vrijeme koje su proveli u Evropi istražujući, predavajući ili učeći, bez prejudiciranja njihovih statutarnih prava;
 5. Promovisanje evropske saradnje u osiguranju kvaliteta u cilju unapređivanja kvaliteta kvalifikacija i razvijanja usporedivih kriterija i metodologija;
 6. Promovisanje potrebne evropske dimenzije u visokom obrazovanju, posebno u razvoju nastavnih programa, međuinstitucionalnoj saradnji, shemama mobilnosti i integrisanim programima studija, u usavršavanju i istraživanju;
 7. Cjeloživotno učenje;
 8. Visokoobrazovne institucije i studenti: uključivanje studenata u proces reforme te osiguravanje učešća studenata u upravljanju visokoškolskim ustanovama;
 9. Promovisanje atraktivnosti Evropskog prostora visokog obrazovanja;
 10. Razvoj doktorskih studija i sinergije između Evropskog prostora visokog obrazovanja (EHEA) i Evropskog prostora istraživanja (ERA).

Na 6. konferenciji evropskih ministara odgovornih za visoko obrazovanje, koja je održana u gradovima Leuvenu i Louvainu (Belgija) 28. i 29. 4. 2009. godine, konstatovano je da je Bosna i Hercegovina ostvarila napredak u implementaciji Bolonjskog procesa usvajanjem Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini i 7 ključnih strategija i smjernica za implementaciju Bolonjskog procesa, te je tako implementirala sve neophodne zakonske i institucionalne preduslove za integraciju naše države u Evropski prostor visokog obrazovanja.

I pored ostvarenih pomaka, Bosna i Hercegovina je na dnu evropske liste kvalitete obrazovanja i zauzima 39. mjesto u konkurenciji 48 država. To je saopćeno u Leuvenu, tokom posljednjeg sastanka evropskih ministara odgovornih za visoko obrazovanje. Poređenja radi, Hrvatska zauzima 24., Srbija i Crna Gora dijele 29., a Makedonija 37. mjesto. Iza Bosne i Hercegovine nalaze se Albanija, Malta, Azerbejdžan, Andora... Inače, ova lista se pravi svake druge godine na osnovu detaljnih istraživanja. U odnosu na 2007. godinu, odnosno od održavanja Konferencije ministara u Londonu, BiH nije ostvarila gotovo nikakav napredak.⁴ Našoj zemlji se najviše zamjera slaba mobilnost studenata i profesora, a posebno se ističe podatak da svega nekoliko univerzitetskih profesora iz BiH predaje na fakultetima u svijetu. Jedinu pozitivnu ocjenu Bosna i Hercegovina dobila je zbog uvođenja dvocikličnog načina studiranja.

⁴ Slična konstatacija o napretku BiH stoji i u izvještaju "Bologna Stocktaking Report 2007" gdje je, između ostalog, navedeno kako je Bosna i Hercegovina jedna od zemalja potpisnica koja je pokazala najmanji progres te da se značajni nedostaci u progresu odnose na sve aspekte Bolonjskih reformi.

2. PRAVNE PRETPOSTAVKE ZA IMPLEMENTACIJU BOLONJSKOG PROCESA U BOSNI I HERCEGOVINI S POSEBNIM OSVRTOM NA FEDERACIJU BOSNE I HERCEGOVINE

Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, koji je usklađen sa zahtjevima Bolonjskog procesa, nakon duge četiri godine političkog usaglašavanja i kompromisa, usvojen je i objavljen u „Službenom glasniku BiH“ 7. augusta 2007. godine. Potom je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo 7 strateških dokumenata za provedbu Bolonjskog procesa:

- Generički okvir za visokoškolske kvalifikacije kompatibilan sa Bolonjskim;
- Plan implementacije osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju;
- Standarde i smjernice za osiguranje kvalitete usklađene sa Bolonjskim;
- Standarde i smjernice za osiguranje kvalitete usklađene sa Evropskim standardima i smjernicama usvojenim u Bergenu;
- Plan implementacije bh. standarda i smjernica;
- Državni akcioni plan za priznavanje kvalifikacija u oblasti visokog obrazovanja i
- Model dodatka diplomi, usklađenog sa modelom UNESCO-a/Vijeća Evrope.

U Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini su ugrađena osnovna načela u oblasti visokog obrazovanja koja su uspostavljena ili se uspostavljaju u Evropskom prostoru visokog obrazovanja i osiguravaju pravni okvir za implementaciju Bolonjskog procesa. Zakonom se regulišu načela autonomije univerziteta, integracija univerziteta, mobilnost studenata i drugog akademskog osoblja, veće učešće studenata i osnivanje studentskih predstavničkih tijela te formiranje državnih tijela nadležnih za visoko obrazovanje (Rektorska konferencija Bosne i Hercegovine, Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete i Centar za informisanje i priznavanje dokumenata).

Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta, uspostavljena Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju, je samostalna upravna organizacija. Odluku o početku rada i utvrđivanju sjedišta Agencije je donijelo Vijeće ministara BiH u januaru mjesecu 2008. godine. Izabran je direktor Agencije, te je izvršeno popunjavanje radnih mjesta putem konkursa. Sjedište Agencije je u Banjoj Luci, s tim da ima i Kancelariju u Sarajevu.

Centar za informisanje i priznavanje dokumenata iz oblasti visokog obrazovanja je također samostalna upravna organizacija i nadležna je za informisanje i poslove priznavanja u oblasti visokog obrazovanja, a u okviru Konvencije o priznavanju diploma u visokom obrazovanju (Lisabonska konvencija). Ovaj Centar će biti tijelo koje će na propisan način vršiti priznavanje dokumenata i bit će uvezan u porodicu evropskih centara. Sve diplome će biti pohranjene u jedinstvenoj bazi podataka, te će na ovaj način biti uklonjene sve

birokratske barijere i problemi oko nostrifikacije dokumenata, uzrokovani komplikovanom podjelom nadležnosti između entiteta, kantona, Distrikta Brčko i raznih „univerziteta“ i „fakulteta“. Centar ima sjedište u Mostaru, bez područnih jedinica u drugim gradovima. Trenutno je raspisan konkurs za popunu radnih mjesta.

Kada budu uspostavljeni u punom kapacitetu, Agencija i Centar bi trebali da značajno upotpune sistem osiguranja kvaliteta u Bosni i Hercegovini, ujednače kriterije za davanje akreditacija i licenci za visokoškolske ustanove, olakšaju obostrano priznavanje obrazovnih dokumenata i ojačaju povjerenje u domaće obrazovne institucije.

Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini se organizuje u tri ciklusa:

- **prvi ciklus** vodi do akademskog zvanja završenog dodiplomskog studija, stečenog nakon najmanje tri ili najviše četiri godine redovnog studija nakon sticanja svjedočanstva o završenoj srednjoj školi, koji se vrednuje sa najmanje 180, odnosno 240 ECTS bodova (izuzetak je studij medicinske grupe nauka koji se vrednuje do 360 ECTS bodova),

-**drugi ciklus** vodi do akademskog zvanja magistra, stečenog nakon završenog dodiplomskog studija, traje jednu ili dvije godine, a vrednuje se sa 60, odnosno 120 ECTS bodova, tako da u zbiru s prvim ciklusom nosi 300 ECTS bodova i

-**treći ciklus** vodi do akademskog zvanja doktora, traje tri godine i vrednuje se sa 180 ECTS bodova.

U mjesecu januaru 2008. godine, potpisan je Memorandum o razumijevanju za uspostavljanje Konferencije ministara obrazovanja u Bosni i Hercegovini, u čijem radu učestvuje 14 ministara odgovornih za oblast obrazovanja. Ovim Memorandumom je predviđeno da Konferencija ministara obrazovanja BiH bude stalno i najviše savjetodavno tijelo, koje svojim djelokrugom rada i odgovornostima ne zadire u ustavne i zakonske odgovornosti nadležnih organa. Uspostavljanje ovog tijela i njegovo uspješno funkcionisanje ima za cilj pružiti jači podsticaj aktivnostima svih relevantnih faktora u koordinaciji provođenja reformi i usklađivanju obrazovnog sektora u BiH.

Konferencija ministara je predložila, a Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo Strateške pravce razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja za period 2008-2015. godine i Model koordinacije obrazovnog sektora u Bosni i Hercegovini. Sastavni dio ovog dokumenta je Plan implementiranja kratkoročnih (2008.), srednjoročnih (2009-2010.) i dugoročnih ciljeva (2011-2015. godine), te se očekuje da ovaj dokument bude sastavni dio Razvojne strategije Bosne i Hercegovine-Sektor obrazovanja.

Ciljevi razvoja visokoškolskog obrazovanja, navedeni u Strateškim pravcima u oblasti obrazovanja, su:

- Funkcionalna integracija visokoškolskih ustanova;
- Uspostavljanje i razvoj sistema praćenja osiguranja kvaliteta u visokom obrazovanju;
- Tjesnije povezivanje visokog obrazovanja sa naučnoistraživačkim radom;
- Mobilnost studenata i nastavnog osoblja;
- Uvođenje dodatka diplome;
- Unapređenje studentskog standarda.

Zbog toga je potrebno da svaki univerzitet donese strategiju vlastitog razvoja koja će se, uz uvažavanje prethodnog, fokusirati na:

- Modernizaciju nastavnih planova i programa;
- Osiguranje moderne infrastrukture i opreme;
- Povezanost nastavnog sa naučnoistraživačkim radom;
- Stalnu obnovu i podmlađivanje nastavnog i naučnog kadra;
- Podsticanje diplomiranja u studijskom roku i
- Usklađivanje upisne politike sa potrebama tržišta rada.

Dinamika usvajanja propisa kojima se reguliše oblast visokog obrazovanja te njihova usklađenost sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kao i stepen i dinamika implementacije Bolonjskog procesa na visokoškolskim ustanovama, može se sagledati iz podataka dostavljenih od strane kantonalnih ministarstava obrazovanja i nauke i javnih univerziteta sa područja Federacije Bosne i Hercegovine.

2.1. Kanton Sarajevo

Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo je donešen i objavljen u „Službenim novinama Kantona Sarajevo“ broj 43/08. Također su imenovani stručni timovi za izradu Strategije razvoja visokog obrazovanja i Elaborata o integraciji Univerziteta u Sarajevu, te će integracija slijediti dinamiku predviđenu Zakonom.

Univerzitet u Sarajevu je najstariji univerzitet u Bosni i Hercegovini, osnovan 1949. godine, a u svom sastavu ima 23 visokoškolske ustanove.

U školskoj 2005/2006. godini, upisana je prva generacija Bolonjskih studenata, a 18.10.2008. godine promovisana je prva grupa od 1225 studenata koji su studij završili po Bolonjskom procesu.

Na Univerzitetu su pripremljeni i usvojeni novi nastavni planovi i programi fakulteta i akademija, objavljen je Vodič za uvođenje ECTS-a; doneseni su

Standardi i normativi za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja na području kantona; usvojen je Pravilnik o korištenju akademskih titula i sticanju naučnih i stručnih zvanja na visokoškolskim ustanovama te Pravilnik o sadržaju javnih isprava koje izdaju visokoškolske ustanove u Kantonu Sarajevo (sa svim obrascima: diploma, dodatak diplomi, ugovori o mobilnosti i dr.).

U maju mjesecu 2009. godine su donesena pravila za treći ciklus studija, dok su ranije donesena pravila prvog i drugog ciklusa studiranja. Sve visokoškolske ustanove predložile su trajanje trećeg ciklusa studija od najmanje 3 godine, odnosno 180 ECTS bodova. Treba napomenuti da će u akademskoj 2009/2010. godini Arhitektonski i Ekonomski fakultet upisati prvu grupu studenata na treći ciklus studija.

2.2. Tuzlanski kanton

Skupština Tuzlanskog kantona je donijela Zakon o visokom obrazovanju 18.7.2008. godine. Univerzitet u Tuzli, od 1999. godine, djeluje kao integrisani univerzitet i prvi je u Bosni i Hercegovini započeo implementaciju Bolonjskog procesa. Na fakultetima se nastava izvodi u prvom i drugom ciklusu visokog obrazovanja, dok je uvođenje trećeg ciklusa planirano za akademsku 2011/2012. godinu. Bitno je napomenuti da se nastava na visokoškolskim ustanovama u 2008/2009. godini odvija u skladu sa kantonalnim Zakonom o visokom obrazovanju.

Na Univerzitetu u Tuzli, usvojeni model studiranja je 4+1+3 (dodiplomski studij u trajanju od 4 godine, sa ukupnim brojem od 240 ECTS bodova, izuzev Medicinskog fakulteta – integralni studij u trajanju od 6 godina i drugi ciklus studija u trajanju od 1 godine, sa ukupnim brojem od 60 ECTS bodova).

U akademskoj 2007/2008. godini izvršena je revizija nastavnih planova i programa fakulteta/akademija, a njihovu verifikaciju izvršila je Komisija koju su sačinjavali predstavnici fakulteta/akademija, izabrani Odlukom Senata Univerziteta. Nakon donošenja Zakona o visokom obrazovanju Tuzlanskog kantona u 2008. godini, utvrđeni su dodatni principi i poduzete aktivnosti na implementaciji Bolonjskog procesa:

- izabran je voditelj Kancelarije za osiguranje kvaliteta;
- imenovani su koordinatori za osiguranje kvaliteta fakulteta/akademija;
- formiran je Senatski odbor za osiguranje kvaliteta i
- odlukom Senata Univerziteta započeo je proces interne evaluacije.

2.3. Zeničko-dobojski kanton

U skladu sa propisanom obavezom, izvršeno je usklađivanje kantonalnih propisa iz oblasti visokog obrazovanja sa Okvirnim zakonom, te je Skupština ZE-DO kantona 31.3.2009. godine usvojila pomenuti Zakon o visokom obrazovanju (objavljen u „Službenim novinama Zeničko-dobojskog kantona“ broj: 6/09), kao i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o javnoj ustanovi Univerzitet u Zenici. Oba zakona su stupila na snagu 6.5.2009. godine.

Implementacija Bolonjskog procesa na ovom Univerzitetu započela je u akademskoj 2005/2006. godini, od kada je Univerzitet isključivi nosilac pravnog subjektiviteta, a fakulteti imaju status organizacionih jedinica. Također je izvršena integracija nastavnog procesa kao i integracija katedri i administrativnih poslova, uveden sistem ECTS bodova te promovisana saradnja u osiguranju kvaliteta.

Sistem obrazovanja prilagođen je potrebama tržišta rada kao i mogućnostima studenata da pohađaju sva tri ciklusa. Stoga Univerzitet Zenica u primjeni ima oba koncepta 4+1+3 i 3+2+3. Sistem izlaznih zvanja usaglašen je na nacionalnom nivou sa drugim univerzitetima, a usklađen je i sa akademskim zvanjima na internacionalnom tržištu rada.

Univerzitet je već organizovao postdiplomske studije po konceptu 4+1, dok se doktorske disertacije u ovom prelaznom periodu rade kao naučno-istraživački projekti prije nego otpočne realizacija dokorskog studija.

Prva generacija studenata, koja je studij započela u skladu sa Bolonjskim procesom, upisana je na studijske programe akademske 2005/2006. godine. Akademske 2008/2009. godine, na Univerzitetu su diplomirali prvi studenti koji su studij okončali u skladu sa Bolonjskim procesom, i to na Islamskom pedagoškom fakultetu i Zdravstvenom fakultetu (studij u trogodišnjem trajanju). Na ostalim studijskim programima, u četvorogodišnjem trajanju, prvi studenti koji su studijski program odslušali po novom nastavnom planu i programu diplomirali su u junsko-julskom roku akademske 2008/2009. godine.

Na promociju mobilnosti studenata, nastavnika i saradnika značajno utiče nedostatak finansijskih sredstava te vizni režim prema zemljama EU, što onemogućava intenziviranje aktivnosti u vezi sa razmjenom studenata i akademskog osoblja. U godišnjem budžetu Univerziteta nema dovoljno sredstava za realizaciju ovog programa, tako da su dosadašnji rezultati, prije svega, rezultat vanrednih napora pojedinaca i samoodricanja članova akademske zajednice.

2.4. Hercegovačko-neretvanski kanton

U ovom kantonu je još u toku postupak donošenja kantonalnog Zakona o visokom obrazovanju, usklađenog sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Na području Hercegovačko-neretvanskog kantona djeluju dvije javne visokoškolske ustanove: Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru i Sveučilište u Mostaru.

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru implementira Bolonjski proces parcijalno, u skladu sa realnim mogućnostima. Na svim fakultetima je uveden trociklični sistem studiranja, i to po sistemu 3+2(+3) ili 4+1(+3). S obzirom da Univerzitet nije integrisan, pojedini fakulteti su sa reorganizacijom nastave po Bolonjskim principima krenuli prije ili kasnije, i to po različitim modelima. Trenutno na svim fakultetima je u primjeni sistem obrazovanja organizovan u dva ciklusa, ali u različitim fazama realizacije. Treći ciklus studija (doktorski) još nije implementiran niti na jednom fakultetu. Ključni problemi koji priječe efikasniju i dinamičniju reformu u duhu Bolonjskog procesa su organizaciona struktura Univerziteta i nedostatak finansijskih sredstava.

Sveučilište u Mostaru je organizovano kao asocijacija fakulteta s apsolutnom akademskom i djelimičnom finansijskom autonomijom. Odmah nakon pristupanja BiH Bolonjskoj deklaraciji, Sveučilište u Mostaru je počelo pripreme za uspješnu implementaciju njenih odredbi, tako da su do sada u praksi primijenjena osnovna načela Bolonjskog procesa:

- uvedena su tri ciklusa,
- uveden je sistem ECTS bodova,
- urađena je harmonizacija nastavnih planova i programa.

Organizacione jedinice Sveučilišta, kao samostalni pravni subjekti, autonomno odlučuju o dužini ciklusa, polazeći od minimalno 3 do maksimalno 5 godina studija. Prva grupa studenata je 2008. godine uspješno završila prvi ciklus studija po Bolonjskom procesu, dok se akademske 2008/2009. godine startalo s nastavom drugog ciklusa (diplomski studij). Na pojedinim fakultetima pokrenut je i treći ciklus (postdiplomski studij), koji je organizovan u saradnji sa visokoškolskim ustanovama iz Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske.

Uvođenjem novog sistema visokog obrazovanja, studenti su stavljeni u središte pažnje, a planovi i programi su prilagođeni njihovim potrebama, što treba rezultirati povećanom kvalitetom svršenih studenata kao i otvaranjem mogućnosti za povećanu mobilnost tokom studiranja.

2.5. Srednjobosanski kanton

U Srednjobosanskom kantonu je u toku postupak donošenja kantonalnog zakona o visokom obrazovanju, usklađenog sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH.

S obzirom na nepostojanje vlastitog zakonodavstva, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona je donijelo Instrukciju o postupku, mjerilima i kriterijima za osnivanje i rad visokoškolskih ustanova u Srednjobosanskom kantonu, koja je važeći kantonalni propis iz oblasti visokog obrazovanja.

Prema podacima Kantonalnog ministarstva obrazovanja i nauke, na području Srednjobosanskog kantona djeluje 10 visokoškolskih privatnih ustanova, koje su objedinjene u okviru dva univerziteta. U sastavu Univerziteta u Travniku djeluje 6 fakulteta, a u sastavu Otvorenog univerziteta APERION u Travniku djeluju 4 fakulteta.

2.6. Unsko - sanski kanton

Zakon o visokom obrazovanju Unsko-sanskog kantona, usklađen sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH, usvojen je na Skupštini Unsko-sanskog kantona 29.5.2009. godine i objavljen u „Službenom glasniku Unsko-sanskog kantona“, broj 8 od 15. juna 2009. godine.

Univerzitet u Bihaću je osnovan Sporazumom o udruživanju svojih članica, tako da predstavlja nezavisnu asocijaciju fakulteta, te kao takav ne odgovara modelu „integrisanog univerziteta“. Usvajanjem Zakona, predviđena je integracija koja će u narednom periodu biti realizovana u definisanim rokovima i na zakonom propisan način.

Rad Univerziteta u Bihaću je definisan zakonskim i podzakonskim aktima (Zakon o Univerzitetu u Bihaću, Zakon o visokom obrazovanju, Pravila Univerziteta u Bihaću te Pravila studiranja na studiju I ciklusa). Prvi ciklus studija se organizuje na način da zahtijeva akumulaciju 180, odnosno 240 ECTS bodova, a fakulteti predlažu modele studija. Drugi i treći ciklus studiranja nisu otpočeli, a predviđeni su modeli koji, uslovljeni trajanjem I ciklusa, odgovaraju shemi 3+2+3 i 4+1+3.

Kao dio sveobuhvatnih aktivnosti primjene Bolonjskog procesa, članice Univerziteta su izvršile reviziju i prilagođavanje svojih NPP-a prema novim Pravilima studiranja koji u sebi sadrže potrebne elemente Bolonjskog procesa.

Univerzitet u Bihaću poduzima značajne korake u primjeni i razvoju sistema osiguranja kvaliteta. U toku je postupak formiranja centra za osiguranje kvaliteta,

a univerzitetsko Naučno-nastavno vijeće je usvojilo Pravilnik o osiguranju kvaliteta, koji je u postupku usvajanja od strane Upravnog odbora Univerziteta.

U Bosansko-podrinjskom, Posavskom, Zapadnohercegovačkom i Kantonu 10, aktivnosti oko donošenja zakona o visokom obrazovanju, usklađenog sa Okvirnim zakonom, su u toku.

3. BOLONJSKI PROCES, JAVNE VISOKOŠKOLSKE USTANOVE I STUDENTI U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE

U sljedećim poglavljima izložena je trenutna situacija u oblasti implementacije najvažnijih principa Bolonjskog procesa na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH.

Na početku treba istaći da se mnogi odsjeci, fakulteti i univerziteti u Federaciji BiH suočavaju sa brojnim poteškoćama i nepostojanjem osnovnih pretpostavki za normalan rad i izvođenje nastave, a od čega navodimo samo neke: nedostatak adekvatnog prostora za izvođenje nastavnog procesa, kvalifikovanog kadra i opreme, zastarjele laboratorije, neriješeni vlasnički odnosi i sl.

Reforma visokog obrazovanja ima svoju prilično visoku cijenu i potrebna su dodatna finansijska ulaganja u visokoškolske ustanove za stvaranje pretpostavki, kao i samu implementaciju Bolonjskog procesa. U Preporuci CM/Rec(2007)6 Komiteta ministara državama članicama Vijeća Evrope o javnoj odgovornosti za visoko obrazovanje i istraživanje⁵ jasno se kaže:

„Javne vlasti moraju prepoznati visoko obrazovanje i istraživanje kao strateška investiranja, a javno finansiranje bi trebalo biti glavni izvor podrške visokom obrazovanju i istraživanju. Prema tome, javne vlasti bi trebale obezbijediti značajno finansiranje za visoko obrazovanje i istraživanje.“

3.1. Statistički podaci o broju javnih visokoškolskih ustanova i studenata u Federaciji Bosne i Hercegovine

U Federaciji BiH postoji registrovano **šest javnih univerziteta**, sa ukupno **62 fakulteta i 6 akademija**. Prema statističkim podacima kojima raspolaže Federalni zavod za statistiku, na javnim univerzitetima u Federaciji BiH u akademskoj 2008/2009. godini, upisano je 72.996 studenata. (Napomena: Federalni zavod za statistiku nije raspolagao odvojenim podacima za dva javna

⁵ Usvojena od strane Komiteta ministara 16. maja 2007. godine.

univerziteta na području Hercegovačko-neretvanskog kantona, pa su isti preuzeti iz dopisa Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona)⁶.

U sljedećoj tabeli dat je pregled broja fakulteta, akademija i studenata koji studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH.⁷:

Univerzitet	Fakulteti	Akademije	Ukupno	Broj studenata
Univerzitet u Sarajevu	20	3	23	29.089
Univerzitet u Tuzli	12	1	13	13.237
Sveučilište u Mostaru	9	1	10	15.327
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru	8	0	8	6.431
Univerzitet u Bihaću	6	1	7	4.737
Univerzitet u Zenici	7	0	7	4175
UKUPNO	62	6	68	72.996

Podaci koje objavljuju univerziteti, fakulteti, nevladine i studentske organizacije na web-stranicama i u drugim publikacijama se znatno razlikuju od podataka Federalnog zavoda za statistiku.

Pojedini javni univerziteti i fakulteti organizuju i nastavu van svog sjedišta (dislocirana nastava, odjeljenja i centri). Prema podacima dobivenim od kantonalnih ministarstava obrazovanja i nauke, Pravni i Ekonomski fakultet Univerziteta u Sarajevu imaju dislocirana odjeljenja u Goraždu. Sveučilište u Mostaru ima dislociranu nastavu Pravnog, Agronomskog i Filozofskog fakulteta, te Fakulteta prirodoslovno matematičkih i odgojnih nauka i Fakulteta zdravstvenih studija u Posavskom i Srednjobosanskom kantonu (mjesto Vitez, Kiseljak i Jajce). Univerzitet u Tuzli ima dislociranu nastavu Ekonomskog, Filozofskog i Tehnološkog fakulteta također u Srednjobosanskom kantonu (Travnik).

Statistički sistem Federacije BiH u ovom momentu ne može u potpunosti pružiti relevantne podatke o svim aspektima reforme visokog obrazovanja i implementacije Bolonjskog procesa na visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH. Na važnost statističkih istraživanja u ovoj oblasti ukazala je Konferencija evropskih ministara odgovornih za visoko obrazovanje, koja je održana u Londonu maja 2007. godine.

⁶ Dopis Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona od 5.5.2009. godine

⁷ Saopćenje Federalnog zavoda za statistiku broj 12.3 od 6.2.2009. godine

„Uviđamo potrebu da se unaprijedi dostupnost podataka o mobilnosti i o socijalnoj dimenziji, u svim zemljama koje učestvuju u Bolonjskom procesu. Stoga tražimo da Evropska komisija (Eurostat), u suradnji sa Eurostudentom, izradi uporedive i pouzdane indikatore i podatke za mjerenje napretka ka sveukupnom cilju socijalne dimenzije i mobilnosti studenata i osoblja u svim zemljama Bolonjskog procesa. Podaci u ovom području trebali bi pokrivati jednakost u učešću u visokom obrazovanju i mogućnost zapošljavanja svršenih studenata.“⁸

Sve ovo ukazuje na nužnost reforme u oblasti prikupljanja i obrade statističkih podataka vezanih za visoko obrazovanje u BiH i Federaciji BiH, kao i njihovo usklađivanje sa potrebama implementacije Bolonjskog procesa i međunarodnih standarda u ovoj oblasti. Zato je potrebna intenzivnija saradnja Federalnog i kantonalnih ministarstava obrazovanja i nauke, Federalnog zavoda za statistiku i visokoškolskih ustanova u Federaciji BiH.

3.2 Primjena Bolonjskog procesa na javnim univerzitetima u Federaciji BiH (integracija univerziteta, modeli studija, ECTS, dodatak diplomi, osiguranje kvaliteta, priznavanje i mobilnost)

Primjena Bolonjskog procesa je na različit način započela na javnim univerzitetima u Federaciji BiH, a evidentna je i razlika u vremenu početka njegove implementacije na pojedinim fakultetima unutar samih univerziteta. Studij usklađen sa principima Bolonjskog procesa se sprovodi na svim fakultetima Univerziteta u Tuzli, što najvećim dijelom treba zahvaliti činjenici da je ovaj Univerzitet integrisan (fakulteti nemaju pravni subjektivitet već samo Univerzitet). Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Zenici i Sveučilište u Mostaru su započeli sa primjenom Bolonjskog procesa 2005/2006. godine. Na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Bolonjski proces se implementira parcijalno, u skladu sa objektivnim mogućnostima, a trenutno je na svim fakultetima u primjeni sistem obrazovanja organizovan u dva ciklusa, ali u različitim fazama realizacije, što je posljedica, kako je to već navedeno, nepostojanja odgovarajuće zakonske regulative na području Hercegovačko-neretvanskog kantona.

Pored Univerziteta u Tuzli, integrisan je još i Univerzitet u Zenici, i to su ujedno jedina dva integrisana univerziteta u Federaciji Bosne i Hercegovine. Specifičnost visokoškolskog sistema bivše Jugoslavije je sadržana u činjenici da su univerziteti egzistirali kao labave asocijacije fakulteta sa jakim pravnim subjektivitetom. Ovakav model organizacije univerziteta je nepoznat u zapadnoevropskoj praksi.

O značaju integracije univerziteta govori se u dokumentu Svjetske banke „Bosna i Hercegovina: Bilješke o politici za vlade u BiH“ iz marta 2007. godine,

⁸ Londonski komunike, 18. maj 2007. godine.

gdje je u dijelu Bilješka o politici 7: Obrazovanje, paragraf C. Strategija politike decidno navedeno:

„7.17 Objedinjeno upravljanje visokim obrazovanjem je obezbijedilo značajne uštede na Tuzlanskom univerzitetu, što bi se moglo učiniti i na ostalim univerzitetima. Pored Tuzlanskog univerziteta i odnedavno Zeničkog univerziteta, svi ostali univerziteti u BiH su skupine fakulteta i instituta koji imaju odvojeno upravljanje, što studentima ograničava izbor predmeta i povećava administrativne troškove jer svaki fakultet ima svoje računovodstvo, budžet i pomoćno osoblje. Od objedinjenja upravljanja prije pet godina, Tuzlanski univerzitet je smanjio javne rashode za 20%, uz udvostručenje osoblja, trostruko povećanje broja upisanih studenata, poboljšanje laboratorija i biblioteka i diversifikaciju finansiranja. U tom procesu, također nudi studentima veći izbor i fleksibilnost između programa i bolji pristup profesorima ukidanjem raspoređivanja nastavnog osoblja po programima.“

Kreditima kojima su iskazani predmeti se na našim univerzitetima koriste samo za akumulaciju, ali ne i transfer, tako da međufakultetskog i međuuniverzitetskog prenosa bodova gotovo da i nema. Na Univerzitetu u Tuzli je omogućen unutrašnji prenos bodova.

Fakulteti medicinske i srodnih struka (farmaceutski, stomatološki i veterinarski) na većini univerziteta nisu započeli sa primjenom dva ciklusa Bolonjskog procesa, i studij je organizovan kao dugogodišnji studij (5 i/ili 6 godina). Međutim, bitno je napomenuti da su i visokoškolske ustanove iz medicinske grupacije u intenzivnom procesu pripreme i izrade studijskih programa izraženih u ECTS kreditima, a u cilju pripreme za naredne faze Bolonjskog procesa.

Evropski ministri odgovorni za visoko obrazovanje i implementaciju Bolonjskog procesa su se u Berlinu obavezali na sljedeće:

„Ministri postavljaju cilj da svaki student koji diplomira nakon 2005. godine treba dobiti dodatak diplomi automatski i besplatno. Taj dodatak trebalo bi da bude na evropskom jeziku koji je u širokoj upotrebi.“

Svi javni univerziteti u BiH su utvrdili izgled i sadržaj dodatka diplomi, koji je u skladu sa onim koji je preporučeno od strane EU/CoE/UNESCO-a, a Upravni odbor zajedničkog projekta Vijeća Evrope i Evropske komisije „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“⁹ usvojio je dva dokumenta iz ove oblasti: Uzorak (model) za dodatak diplomi koju izdaju univerziteti u BiH i Priručnik za korisnike dodatka diplomi. Do masovnijeg izdavanja dodatka diplomi još nije došlo u Federaciji BiH, jer je većina univerziteta počela sa implementacijom novih studijskih programa

⁹ Upravni odbor čine ministar civilnih poslova BiH, entitetski ministri obrazovanja, rektori svih javnih univerziteta u BiH, predstavnici Evropske komisije i Vijeća Evrope.

akademske 2005/06. godine. Dodatak diplomi se trenutno u Federaciji BiH izdaje:

- na svim fakultetima Univerziteta u Tuzli, po izboru studenata na bosanskom ili engleskom jeziku;
- na Ekonomskom i Arhitektonskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, svim studentima na bosanskom i engleskom jeziku, besplatno;
- na Sveučilištu u Mostaru, na zahtjev studenata, na hrvatskom i engleskom jeziku i besplatno;
- na Mašinskom fakultetu i Fakultetu informacijskih tehnologija Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, svim studentima, na bosanskom i engleskom jeziku i besplatno.

U okviru spomenutog zajedničkog projekta Vijeća Evrope i Evropske komisije „Jačanje visokog obrazovanja u BiH“, radne grupe za osiguranje kvaliteta, priznavanje i okvir kvalifikacija su izradile, a Upravni odbor projekta usvojio sljedeće dokumente:

- Standardi i smjernice BiH za osiguranje kvaliteta u visokom obrazovanju,
- Preporuke za implementaciju principa i procedura osiguranja kvaliteta u BiH,
- Okvir visokoškolskih kvalifikacija u BiH i
- Preporuke za implementaciju Okvira visokoškolskih kvalifikacija u BiH.

S druge strane, jako je velika pokretljivost akademskog osoblja, ali ne ona u duhu Bolonjskog procesa. Poznata je činjenica da je veliki broj nastavnog i saradničkog kadra angažovan na više fakulteta unutar samog univerziteta, kao i više javnih univerziteta i/ili privatnih visokoškolskih ustanova. Ova pojava značajno utiče na kvalitetu nastave i mogućnost bavljenja naučnoistraživačkim radom. Ona je velikim dijelom posljedica nedostatka kvalifikovanog nastavnog kadra na pojedinim fakultetima i univerzitetima i slabog materijalnog položaja zaposlenih na visokoškolskim ustanovama. Kao parametar mjerenja ovog vida „pokretljivosti“, u sljedećoj tabeli su predstavljeni podaci Federalnog zavoda za statistiku za 2008/2009. godinu (Saopćenje broj: 12.3 od 6.2. 2009. godine) o broju stalno zaposlenih nastavnika, saradnika u nastavi, kao i vanjskih saradnika angažovanih na javnim univerzitetima, privatnim univerzitetima, školama i fakultetima te na vjerskim fakultetima u Federaciji BiH.

Univerziteti	Stalno zaposleni nastavnici	Saradnici u nastavi	Vanjski saradnici
Sveučilište u Mostaru	46	49	135
Univerzitet u Bihaću	37	82	273
Univerzitet u Mostaru	52	105	222
Univerzitet u Zenici	70	63	245
Univerzitet u Sarajevu	723	774	980
Univerzitet u Tuzli	284	228	346
Privatni univerziteti u Travniku	56	19	197
UKUPNO	1.268	1.320	2.398

Ova pojava bi se znatno umanjila kada bi univerziteti bili integrisani i njihov rad ustrojen kroz rad katedri koje djeluju pri univerzitetu. Također, potrebno je provoditi politiku poticaja zapošljavanja mladih istraživača na univerzitetima i njihovog napredovanja u akademskoj, naučnoj i istraživačkoj karijeri.

3.3. Zapošljavanje

Jedan od osnovnih ciljeva, naveden još u Bolonjskoj deklaraciji 1999. godine, jeste olakšavanje zaposlenja po završetku studija. Bolonjski proces daje mogućnost studentima da nakon trogodišnjeg školovanja na visokoškolskim ustanovama (tj. po završetku prvog ciklusa studija) mogu pronaći adekvatno zaposlenje.

U Londonskom komuniqueu od 18. maja 2007. godine se, između ostalog, kaže:

„Kao nastavak uvođenja trocikličnog sistema studija, od Grupe za praćenje provedbe Bolonjskog procesa tražimo da detaljnije razmotri mogućnosti poboljšavanja zapošljavanja u vezi sa svakim od tri ciklusa, kao i u kontekstu cjeloživotnog učenja. To podrazumijeva odgovornost svih aktera u procesu. Vlade i visokoškolske ustanove bi trebale više komunicirati sa poslodavcima i akterima u procesu kako bi im objasnili svoju logiku reformi. Radit ćemo, gdje je to potrebno, unutar svojih vlada kako bismo osigurali da strukture za zapošljavanje i karijere unutar javnih službi budu u potpunosti kompatibilne s novim sustavom studija. Ustanove potičemo da nastave graditi partnerstva i suradnju sa poslodavcima, kroz stalni proces inoviranja planova i programa na osnovu ishoda učenja.“

U postojećoj strukturi obrazovanja, svako od kantonalnih ministarstava obrazovanja na području svoje nadležnosti vrši slobodnu procjenu broja studenata (na osnovu prijedloga visokoškolskih ustanova) koji će se upisati na prvu godinu studija. Nažalost, planiranje u oblasti visokog obrazovanja i upisne politike u kantonima ne provodi se na osnovu analiza i uporednih pokazatelja upisa studenata u drugim kantonima. Upisna politika ne uvažava u dovoljnoj mjeri stopu nezaposlenosti između završenih studenata različitih disciplina, iako bi kantoni i visokoškolske ustanove trebali vršiti opsežne analize potreba tržišta rada i potreba za VSS kadrovima, a ministarstva davati smjernice visokoškolskim ustanovama o sadržaju planova upisa.

Mada su neki univerziteti za akademsku 2007/2008. godinu kantonalnim vladama prezentirali analizu stanja nezaposlenosti VSS kadrova, i u skladu sa njom predložili smanjeni plan upisa kako se ne bi nastavljao trend obrazovanja kadrova kod kojih je utvrđena hiperprodukcija, vlade nisu prihvatile taj prijedlog i povećali su upisne kvote, pozivajući se na socijalnu dimenziju ovog problema.

Zbog toga je u prvu godinu studija upisano dvostruko više studenata nego što su to predlagali univerziteti. Ovo ukazuje na potrebu veće saradnje vladinog sektora i akademske zajednice, kako problemi iz domena socijalne politike ne bi nadvladali argumente hiperprodukcije kadrova za koje je kasnije u razumnom roku nemoguće naći adekvatno zaposlenje.

Jedan od novih izazova pred Bosnom i Hercegovinom, a koji je, moglo bi se reći, zajednički za sve članice Bolonjskog procesa, je prepoznavanje novih kvalifikacija u smislu zapošljavanja. Već u toku 2008. godine su se pojavili prvi diplomanti sa kvalifikacijama stečenim nakon tri godine, odnosno 180 ECTS studijskih bodova. Vlada Federacije BiH je, krajem mjeseca marta 2009. godine, pustila u parlamentarnu proceduru Prijedlog izmjene Zakona o državnoj službi u Federaciji Bosne i Hercegovine, kako bi se omogućilo nosiocima visokoškolskih kvalifikacija u trogodišnjem trajanju da lakše pronađu zaposlenje i postanu konkurentni na tržištu rada.

Također, nepoznato je kako će reagovati poslodavci na prvu generaciju visokoobrazovanih mladih ljudi koji su završili univerzitetski/fakultetski studij u trajanju od tri godine, imajući u vidu da se u ranijem sistemu fakultetska diploma dobijala nakon završenog četverogodišnjeg studija. Univerziteti/fakulteti gotovo da i ne prate mogućnost zaposlenja diplomanata, ne vrše promocije novih studijskih programa poslodavcima niti provode ozbiljne stručne analize stvarnih potreba tržišta rada u Federaciji BiH, o čemu je govoreno u stavu 3. i 4. ovog poglavlja.

Iz svega izloženog, jasno je da je potrebno još dosta uraditi u vezi sa poboljšanjem upisne politike na visokoškolske ustanove u Federaciji BiH te istu uskladiti sa potrebama tržišta rada. Također, potrebno je uložiti dodatni napor na promociji novih kvalifikacija i iznalaženju mogućnosti zapošljavanja svršenih studenata u svim ciklusima Bolonjskog procesa. Zbog toga je Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke predložilo, a Vlada Federacije BiH preporučila, da se u saradnji sa Federalnim zavodom za zapošljavanje i nadležnim kantonalnim ministarstvima obrazovanja uspostavi radna grupa sa zadatkom koordiniranja aktivnosti u ovoj oblasti, kako bi se u najvećoj mogućoj mjeri uskladila politika upisa na visokoškolske ustanove sa potrebama tržišta rada. U ovu radnu grupu bi, također, trebali biti uključeni i predstavnici univerziteta u Federaciji BiH kao i predstavnici studenata i poslodavaca.

4. VJERSKE I PRIVATNE VISOKOŠKOLSKE USTANOVE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE U SVJETLU IMPLEMENTACIJE BOLONJSKOG PROCESA

U Federaciji Bosne i Hercegovine djeluje veći broj privatnih visokoškolskih ustanova. U ovom poglavlju napravljena je podjela na privatne vjerske visokoškolske ustanove i ostale privatne visokoškolske ustanove.

Prema raspoloživim podacima, u Federaciji BiH djeluju tri privatne vjerske visokoškolske ustanove, koje imaju dugu tradiciju postojanja i čiji rani počeci sežu u daleku prošlost. Radi se o Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu i Franjevačkoj teologiji u Sarajevu.

U sljedećoj tabeli dat je prikaz broja upisanih studenata na vjerskim/teološkim fakultetima u Federaciji BiH u akademskoj 2008/2009. godini:

Naziv fakulteta	Broj studenata
Fakultet islamskih nauka u Sarajevu	629
Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu	80
Franjevačka teologija u Sarajevu	68
UKUPNO	777

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu počeo je sa radom 1977. godine pod imenom Islamski teološki fakultet u Sarajevu. Akademске 1994/1995. godine, na Fakultetu je otvoren postdiplomski studij, dok je akademске 2002/2003. godine izvršena reforma cjelokupnog dodiplomskog studija koji je prilagođen Bolonjskom procesu, uspostavom osam katedri. Dodiplomski studij se organizuje kroz dva smjera: teološki smjer i smjer religijske pedagogije. Postdiplomski studij je također koncipiran na dva smjera – teološki i pedagoški, gdje kandidati odbranom magistarskog rada stiču naučni stepen magistra islamskih nauka, odnosno magistra nauka u oblasti religijske pedagogije. Fakultet islamskih nauka u Sarajevu je pridružena članica Univerziteta u Sarajevu.

Vrhbosanska katolička teologija u Sarajevu najstarija je visokoškolska institucija u BiH. Osnovana je 1890. godine u sklopu obnove redovne crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini, od kada u kontinuitetu obrazuje svećeničke kandidate. Teologija je pridružena Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bolonjski proces se počeo postepeno implementirati od 2005. godine kako bi do 2010. godine bilo sve spremno za njegovu potpunu primjenu. Nastavni proces organizovan je u okviru 14 katedri. Završetkom filozofsko-teološkog studija koji traje pet godina, tj. 10 semestara, stiče se stručni naziv: magistar teologije, s tim da svećenički kandidati obavezno upisuju i šestu, tj. „pastoralnu godinu“, u kojoj i praktično obrađuju teme potrebne za rad budućih

svećenika. U pripremi su postdiplomske studije iz oblasti ekumenske i fundamentalne teologije te kršćanske filozofije.

Nastavni proces na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu organizovan je na sličan način kao na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji. Ova visokoškolska ustanova egzistira u Sarajevu od 1909. godine. Franjevačka teologija afillirana je Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu od 24. 10. 1991. godine, po čijim pravilima implementira principe Bolonjskog procesa. Studij je organizovan u dva smjera (u petogodišnjem i šestogodišnjem trajanju), a njegovim završetkom stižu se akademska zvanja: diplomirani teolog-laik, odnosno diplomirani teolog-svećenik. Franjevačka teologija nema organizovanog postdiplomskog studija u Sarajevu nego se kandidati upućuju u inostranstvo (Hrvatska, Italija, Španjolska, Njemačka, Austrija itd.).

Također, u posljednjih nekoliko godina u Federaciji Bosne i Hercegovine otvoreno je ili zatraženo otvaranje većeg broja privatnih fakulteta i univerziteta. U sljedećoj tabeli dat je prikaz registrovanih privatnih visokoškolskih ustanova na području Federacije BiH¹⁰, kao i broj studenata upisanih u akademskoj 2008/2009. godini.

Naziv VŠU	Kanton	Broj studenata
Internacionalni univerzitet u Sarajevu	Sarajevo	399
Sarajevo School of Science and Technology (Sarajevska škola za nauku i tehnologiju)	Sarajevo	231
Fakultet za javnu upravu	Sarajevo	120
Internacionalni univerzitet „Philip Noel-Baker“	Sarajevo	53
Internacionalni Burč univerzitet sa sjedištem na Ilidži	Sarajevo	Registrov. u 2009. god.
Američki univerzitet u BiH u Tuzli	Tuzlanski	130
Fakultet za menadžment i turizam Travnik, djeluje u sastavu Univerziteta u Travniku	Srednjobosanski	460
Pravni fakultet u Kiseljaku, djeluje u sastavu Univerziteta u Travniku	Srednjobosanski	323
Kineziološki fakultet u Travniku, djeluje u sastavu Univerziteta u Travniku	Srednjobosanski	170
Grafički fakultet u Kiseljaku, djeluje u sastavu Univerziteta u Travniku	Srednjobosanski	89
Ekonomski fakultet u Travniku, djeluje u sastavu Univerziteta u Travniku	Srednjobosanski	233
Fakultet u za privrednu i tehničku logistiku, djeluje u sastavu Univerziteta u Travniku	Srednjobosanski	191
Fakultet poslovne ekonomije u Travniku, djeluje u sastavu Otvorenog univerziteta APEIRON u Travniku	Srednjobosanski	359
Fakultet pravnih nauka, djeluje u sastavu Otvorenog	Srednjobosanski	96

¹⁰ Prema podacima dobijenim od strane nadležnih kantonalnih ministarstava. Podaci o broju studenata su preuzeti iz Saopćenja Federalnog zavoda za statistiku broj 12.3 od 6.2.2009. godine, sem podataka za Srednjobosanski kanton koji su preuzeti iz dopisa Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Travnik

univerziteta APEIRON u Travniku		
Fakultet poslovne informatike, djeluje u sastavu Otvorenog univerziteta APEIRON u Travniku	Srednjobosanski	96
Fakultet zdravstvene njege, djeluje u sastavu Otvorenog univerziteta APEIRON u Travniku	Srednjobosanski	129
Visoka škola za poslovnu ekonomiju Centar za komercijalni menadžment Mostar	Hercegovačko-neretvanski	82

Nastava po principima Bolonjske deklaracije organizuje se na:

- Internacionalnom univerzitetu „Philip Noel-Baker“ u Sarajevu, od septembra mjeseca 2006. godine, gdje je u oblastima turizma i hotelijerstva, diplomacije i međunarodne saradnje, statistike i aktuarstva, pored dodiplomskog studija u trogodišnjom trajanju, uveden i II ciklus, odnosno postdiplomski studij (magisterij);

- Američkom univerzitetu u Bosni i Hercegovini sa sjedištem u Tuzli. Ovo je prvi Univerzitet koji nudi usko specijalizovane studijske odsjeke, diplome i programe priznate u Sjedinjenim Američkim Državama i Evropskoj uniji, i koji je u cijelosti prilagođen pravilima i ciljevima Bolonjskog procesa. Ovaj Univerzitet studentima osigurava sticanje dvostruko priznatih diploma. Jedna od Sjedinjenih Američkih Država, koju izdaje Državni univerzitet u New Yorku, i bosanskohercegovačka diploma po Bolonjskom procesu. Velike su mogućnosti za zapošljavanje u okviru vodećih kompanija u svijetu na područjima bankarstva, osiguranja, kreditne unije, dioničarskih brokerskih firmi, u pravnim firmama, tehnološkim korporacijama i sl.;

- Univerzitetu u Travniku gdje se nastava odvija u okviru I i II ciklusa – dodiplomski i postdiplomski studij;

- Univerzitetu APEIRON u Travniku, gdje su u cijelosti ugrađeni principi Bolonjskog procesa u Pravila studiranja prvog, drugog i trećeg ciklusa studija, i to:

- Prvi ciklus u trajanju od tri godine -180 ECTS bodova
- Drugi ciklus u trajanju od 2 godine -120 ECTS bodova
- Treći ciklus u trogodišnjem trajanju, odnosno doktorski studij koji se sastoji od 2 semestra (1 godine) predavanja i 2 godine rada na doktorskoj temi. Završetkom trećeg ciklusa, koji podrazumijeva uspješnu odbranu doktorske disertacije, stiče se dodatnih 120 ECTS bodova (ukupno za treći ciklus 180 ECTS bodova):

- Fakultetu za javnu upravu u Sarajevu, gdje je nastavni proces organizovan u tri ciklusa po modelu 3+2+3. Po završetku prvog ciklusa stiče se akademsko zvanje: bakaleurat javne uprave, a drugog: magistar javne uprave. Doktorski studij, obzirom na trenutni status visokoškolske ustanove, nije organizovan.

Svakako posebnu pažnju privlače podaci u prethodnoj tabeli, koji se odnose na Srednjobosanski kanton. Na njegovom području djeluje 10 visokoškolskih privatnih ustanova koje su objedinjene na dva univerziteta, i to: u sastavu Univerziteta u Travniku djeluje 6, a u sastavu Otvorenog univerziteta APERION u Travniku djeluju 4 fakulteta. Ovaj kanton nema vlastito zakonodavstvo iz oblasti visokog obrazovanja, te je Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta donijelo Instrukciju o postupku, mjerilima i kriterijima za osnivanje i rad visokoškolskih ustanova u Srednjobosanskom kantonu. Federalni zavod za statistiku nije raspolagao podacima o broju studenata koji studiraju u ovom kantonu na privatnim fakultetima u akademskoj 2008/2009. godini, pa su isti, na traženje Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, preuzeti iz dopisa Kantonalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta.

Zbog sve učestalije pojave otvaranja privatnih visokoškolskih ustanova, neophodno je vršiti stalni inspekcijski nadzor nad svim privatnim visokoškolskim ustanovama, sa izuzetkom vjerskih privatnih fakulteta. Ovo je neophodno učiniti prvenstveno kako bi se zaštitili interesi studenata, sačuvao dignitet visokog obrazovanja u Federaciji BiH, kao i dignitet privatnih visokoškolskih ustanova koje zaista rade u skladu sa principima Bolonjskog procesa i normama, standardima i principima po kojima rade i javne visokoškolske ustanove u Federaciji BiH.

REZIME

Bolonjski proces u Federaciji Bosne i Hercegovine je inauguriran Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Ovaj Zakon utvrđuje organizaciju visokog obrazovanja u BiH, odgovornost nadležnih vlasti u ovoj oblasti, ustanovljivanje tijela za provođenje zakona i međunarodnih obaveza BiH, te način osiguranja kvaliteta u području visokog obrazovanja.

U Okvirni zakon su ugrađena osnovna načela u oblasti visokog obrazovanja, koja su uspostavljena ili se uspostavljaju u Evropskom prostoru visokog obrazovanja, i osiguravaju pravni okvir za implementaciju Bolonjskog procesa (integracija univerziteta, formiranje državnih tijela nadležnih za visoko obrazovanje – Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta, Rektorska konferencija BiH i Centar za informisanje i priznavanje dokumenata, modeli studija, evropski sistem prenosa bodova-ECTS, osiguranje kvaliteta te mobilnost studenata i akademskog osoblja).

Primjena Bolonjskog procesa je na različit način započela na javnim univerzitetima u Federaciji BiH, a evidentna je razlika u vremenu početka njegove primjene na pojedinim fakultetima unutar samih univerziteta. Studij usklađen sa principima Bolonjskog procesa organizovan je na Univerzitetu u Tuzli, Sarajevu, Zenici i na Sveučilištu u Mostaru, a od akademske 2005/2006. godine na Univerzitetu „Džemal Bijedić“ u Mostaru, Bolonjski proces se implementira parcijalno u skladu sa objektivnim mogućnostima.

Treba istaknuti da je u Kantonu Sarajevo, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom i Unsko-sanskom kantonu izvršeno usklađivanje kantonalnih zakona o visokom obrazovanju sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Hercegovačko-neretvanski kanton, u kojem djeluju dvije javne visokoškolske ustanove, nije još završio aktivnosti oko donošenja kantonalnog zakona o visokom obrazovanju, iako predviđena Okvirnim zakonom još nije izvršena integracija univerziteta, tako da su samo dva od šest javnih univerziteta u Federaciji BiH integrisana (Univerzitet u Tuzli i Univerzitet u Zenici). Ovaj proces je neophodno intenzivirati, budući da je integracija univerziteta jedan od ciljeva Strategije razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini u periodu 2008-2015. godine.

Uključivanje bosanskohercegovačkih institucija u evropsko akademsko područje visokog obrazovanja je zadatak koji se postavlja pred sve ključne subjekte koji participiraju u procesu reforme: predstavnike vlada, univerziteta, nastavnike, istraživače i studente.

PREPORUKE

1. Preporučuje se ministarstvima obrazovanja i nauke u kantonima u kojima nisu okončane aktivnosti oko donošenja Zakona o visokom obrazovanju, usklađenog sa Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, da što hitnije pristupe zakonskom uređenju ove oblasti.
2. Preporučuje se nadležnim kantonalnim ministarstvima obrazovanja i nauke da prilikom projekcije Budžeta za 2010. godinu predvide finansijska sredstva za podršku implementaciji Bolonjskog procesa na javnim visokoškolskim ustanovama.
3. Zadužuje se Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke da nastavi sa ažuriranjem baze podataka o javnim i privatnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji BiH.
4. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke će, u skladu sa svojom koordinirajućom ulogom, nastaviti da prati implementaciju Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, i s tim u vezi će da predlaže mjere i aktivnosti usmjerene ka uspješnoj realizaciji ciljeva Bolonjske deklaracije, odnosno progresivnom i harmoniziranom razvoju visokog obrazovanja u Federaciji BiH.

PREGLED KORIŠTENIH IZVORA PODATAKA

- Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj 59/07 i 59/09)
- Statistički godišnjak/Ijetopis Federacije Bosne i Hercegovine za 2008. godinu
- Saopćenje/priopćenje Federalnog zavoda za statistiku broj 12.3 od 6.2.2008. godine – Upisani studenti i nastavno osoblje visokoškolskih ustanova školska 2008/2009. godina
- II Savjetovanje – Reforma visokog obrazovanja – primjena Bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu, 11.i 12. april 2008. godine
- III Savjetovanje – Reforma visokog obrazovanja - primjena Bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu, 24.-25.april 2009. godine
- Bolonjski proces od ideje do primjene - izdavač Univerzitet u Tuzli
- Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementacije 2008.-2015., doneseni na 51. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine 3.6.2008. godine
- 7 osnovnih strategija i smjernica za implementaciju Bolonjskog procesa (Zajednički projekt Vijeća Evrope i Evropske komisije 2006.-2008. „Jačanje visokog obrazovanja u BiH, januar 2008. godine
- Kreiranje pretpostavki za rad Rektorske konferencije/Zbora BiH, Tuzla, 17. april 2008.
- Podaci kantonalnih ministarstava obrazovanja i nauke u Federaciji BiH o usvajanju propisa u oblasti visokog obrazovanja i dinamici implementacije Bolonjskog procesa na visokoškolskim ustanovama
- Podaci javnih univerziteta sa područja Federacije Bosne i Hercegovine o provedbi Bolonjskog procesa na visokoškolskim ustanovama